

בס"ד. שיחת ליל ערב חג השבועות ה'תשט"ז.

— לאחרי תפלת ערבית, בחדרו הק' —

בלתי מוגה

א. איתא בסיום מסכת סוטה¹:

"ת"ר, משמת רבי אליעזר נגנזו ספר תורה. משמת רבי יהושע בטלה עצה ומחשבה. משמת רבי עקיבא בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה. משמת רבי אלעזר בן עזרי' בטלו עטרות חכמה, שעטרת² חכמים עשרם. משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה. משמת אבא יוסי בן קטונתא בטלו חסידים, ולמה נקרא שמו אבא יוסי בן קטונתא שהיה מקטני חסידים. משמת בן עזאי בטלו השקדנין. משמת בן זומא בטלו הדרשנין. משמת רבן שמעון בן גמליאל עלה גובאי ורבו צרות. משמת רבי הוכפלו צרות. משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. אמר ליה רב יוסף לתנא, לא תיתני ענוה דאיכא אנא. אמר ליה רב נחמן לתנא לא תיתני יראת חטא, דאיכא אנא."

ישנם ענינים, שאף אחד מהמפרשים אינו מתעכב לדון בהם. ובעניננו — בדברי הגמרא כאן ישנם כמה ענינים שאינם מובנים:

(א) לכל לראש — בנוגע לכללות הענין:

התורה אינה סתם סיפור דברים, אלא ענינה הוראה. ואם־כן צריך ביאור — למאי נפק"מ לדעת ש"משמת רבי אליעזר נגנזו ספר תורה, משמת רבי יהושע בטלה עצה ומחשבה כו"י? בשלמא מה שמונה לפנ"ז³ את פרטי התקנות והגזירות וזמניהם כו' — הרי זהו ענין שנוגע להלכה, אבל הענין ד"משמת רבי אליעזר כו"י — איזו הוראה יש בכך לעבודת הבורא?

(ב) כמו"כ צריך ביאור בנוגע לטעם שינוי הלשונות: תחלה נאמר הלשון "משמת רבי אליעזר נגנזו ס"ת"; לאחרי זה נאמר הלשון "בטלה", "בטלו"; ובהמשך הענינים נאמר גם הלשון "נסתתמו". ולכאורה הוצרך לומר בכולם לשון א' — אם לשון "נגנז", או לשון "בטלו", או לשון "נסתתמו", ומדוע משנה בלשונו?

(1) שלומדים בימי ספה"ע ("היום יום" ז
 (2) משלי יד, כד.
 (3) מט, א (במשנה).

ג) ענין נוסף הדורש ביאור — ועל ענין זה עמדו כבר המפרשים⁴ — שהסדר בברייתא זו אינו כפי סדר הדורות:

תחלה נמנה רבי אליעזר, שהוא רבי אליעזר הגדול; אחריו נמנה רבי יהושע, שהוא רבי יהושע בן חנניא; ואחריו רבי עקיבא — כסדר הדורות. אבל לאח"ז, כשמונה את רבי אלעזר בן עזרי' — הי' לו להקדים למנותו קודם לרבי עקיבא, וכשמונה אחריו את רבי חנניא בן דוסא — הרי הי' לו להקדימו עוד יותר!

וכן בהמשך הדברים, כשמונה את בן עזאי ובן זומא — הרי הי' לו למנותם קודם "משמת רבי עקיבא", ועכ"פ בנוגע לבן עזאי — ודאי שנסתלק קודם לרבי עקיבא, שהרי כאשר "בן עזאי הציץ ומת", הנה "רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום"⁵.

[בנוגע לרבן שמעון בן גמליאל — אין שייך להקשות, כיון שהיו שני רבן שמעון בן גמליאל, ויש לדעת תחלה למי מהם הכוונה].
וכיון שלא נימנו כאן כפי סדר הזמנים — הרי בהכרח שישנו כאן סדר אחר, וצריך להבין מהו סדר זה.

ונקודת הביאור בכל האמור — שמספרם של המנויים כאן, מ"משמת רבי אליעזר" עד "משמת רבי", הוא עשרה, שהם עשר מדריגות כנגד עשר הספירות, וסדר מנינם בברייתא הוא כפי סדר ענין הספירות.

ב. ויש לבאר תחילה בנוגע לקושיא הא' — מה נוגע לדעת ענין זה ד"משמת רבי אליעזר נגזו כו", שלכאורה הוא סיפור בעלמא.

ובהקדמה — שענין המיתה נוגע לענין האבילות, שהוא ענין התשובה, כמ"ש הרמב"ם⁶ "יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, ואחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה", כיון ש"אין מיתה בלא חטא"⁷.

אבל, אין לומר שזוהי ההוראה מהענין ד"משמת רבי אליעזר כו", דמכיון שענין זה הי' כמה שנים וכמה דורות מקודם, אין שייך לומר שיהיו צריכים עתה להתאבל על זה.

גם אין שייך לומר שההוראה היא בקשר לענין ההספד, כדאיתא

4) ראה תפא"י על המשנה סוף סוטה. (ושם — שבן זומא הוא ש"הציץ ומת").
5) חגיגה יד, סע"ב (ע"פ גירסת הע"י).
6) הלי' אבל ספי"ג.
7) שבת נה, סע"א.

בגמרא* "אחים בהספידא דהתם קאימנא" (בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו) — כי ענין זה שייך ביום המיתה דוקא.

ובכל אופן, אינו מובן השייכות למסכת סוטה, שהרי סיום מסכת סוטה אינו ביום מיוחד דוקא, ואפשר לסיימה בערב פסח כמו בערב שבועות.

ג. ויש לומר בדרך אפשר:

מ"ש "משמת רבי אליעזר נגזו ספר תורה", ועד"ז בשאר הענינים שבהמשך הברייתא, שהם בהתאם לעשר הספירות, כנ"ל — אין הפירוש שענין זה בטל לגמרי, שהרי מצד השלימות שצריכה להיות בעולם אי אפשר שיבטל א' מענינים אלו, אלא הפירוש הוא ש"משמת רבי אליעזר" הוטל ענין זה על כתפי אחרים, ולבש צורה אחרת.

כלומר: בתחלה הי' כל אחד מענינים אלו נפעל על-ידי אחד, ו"משמת כו'" — עבר הענין לידי רבים, דהיינו שכל בנ"י יחד עוסקים בעבודה זו, אלא שזהו באופן אחר — לא בגלוי, אלא בהעלם והסתר.

ועד שמצינו בנוגע לענין הקרבנות:

בזמן הבית הי' ענין הקרבנות, שהיו מכפרים על כל הענינים כו'. ומשחרב ביהמ"ק — אין זה באופן שבטל לגמרי ענין הקרבנות, שהרי אמרו רז"ל⁹ "כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה", אלא שבטלו ההגבלות שהיו בזמן הבית, שאז היתה ההגבלה שהקרבנות צריכה להיות ככהן דוקא, וביום דוקא (כמ"ש¹⁰ "ביום צוותו"), משא"כ בזמן הזה כשר אפילו בלילה ואפילו בזר ואפילו בחו"ל, והיינו, שישנו ענין הקרבנות (ברוחניות), אלא שבטלו ההגבלות כו'.

אלא, שענין הקרבנות כפי שנמסר ללימוד התורה — אינו בגלוי, כי אם בהעלם והסתר, ואילו בגלוי — לא נפעל הענין כלל, שלכן אמרו רז"ל¹¹ "לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה", שמזה מוכח שפעולת לימוד התורה היא בהעלם.

ועד"ז בעניננו: קודם "שמת רבי אליעזר כו'" — הי' הענין כולו

(8) שם קנג, רע"א (ובפרש"י).

(9) מנחות בסופה. וראה לקו"ש חל"ב ע' רמב"ם הל' מעשה הקרבנות רפ"ד.

(11) שבת יב, ב.

37 הערה 17.

מוטל על אדם אחד, ועתה הוסרו הגבלות אלו, והענין נמסר לכל; אבל לאידיך — ענין זה הוא עתה בהעלם והסתר.

ד. ועוד ענין י"ל בפירוש "משמת כו" — שענין זה נמסר ועבר להיות באופן אחר של עבודה.

וע"ד מ"ש אדמו"ר הזקן¹², ש"כל עיקר עבודת ה' בעתים הללו בעקבות משיחא היא עבודת הצדקה .. ולא ארז"ל¹³ ת"ת שקול כנגד גמ"ח אלא בימיהם שת"ת ה' עיקר העבודה אצלם".

וזהו הפירוש בדברי הברייתא "משמת רבי אליעזר נגנז ספר תורה" — שבטל ענין התורה,

— אין הכוונה בזה שענין התורה בטל לגמרי, שהרי לימוד התורה הוא א' מתרי"ג מצוות, אלא שבטל הענין ד"תלמוד תורה כנגד כולם¹³, וכמ"ש אדמו"ר הזקן¹⁴ שבזמן הזה צריכים גם בעלי תורה לעסוק בעניני מעשה (כשם שגם בעלי מעשה צריכים לעסוק בתורה), כיון שבטל הענין ד"תלמוד תורה כנגד כולם" —

ונמסר באופן עבודה אחר — שעיקר העבודה עתה הוא גמילות חסדים.

ה. ועפ"ז יש לבאר את סדר הענינים שנימנו כברייתא, בהתאם לסדר הספירות — שבזמן הבית היתה העבודה בשלימות, בכל העשר ספירות, ומשחרב הבית, בזמן הגלות, הנה במשך הזמן התחיל להיות חסר בגילוי הספירות, החל מספירת החכמה ועד ספירת המלכות. ולכל לראש — "משמת רבי אליעזר נגנז ספר תורה", תורה שבכתב:

תורה שבכתב היא בחי' החכמה¹⁵. ושייכותה לרבי אליעזר שהי' עמוד התורה שבעל־פה¹⁶ — שלימודו בתורה שבעל־פה הי' במדריגת החכמה, שזהו ענינה של תורה שבכתב.

והענין בזה — שחכמה ענינה נקודה, והיינו שבספירת החכמה נמסרת נקודת השכל כמו שהיא, ואין בה צורך בהרחבה ותוספת ביאור.

(12) תניא אגה"ק ס"ט.

(15) ראה תו"א תרומה פ, רע"ב.

(13) משנה ריש פאה.

(16) ראה בארוכה קונטרס "שם האחד

(14) ראה תניא אגה"ק ס"ה (קט), א אליעזר" להרד"ל בפרד"א בתחלתו (פ"ב ואילך).

וזה הי' ענינו של רבי אליעזר, כפרש"י¹⁷ "שהי' בעל הלכות מפי שמועה הרבה וסדורות בפיו כאילו כתוב בספר", דהיינו שמסר את נקודת החכמה כמו שהיא, בדוגמת תורה שבכתב.

ולכן נקט כאן לשון "נגנז" (ולא "בטל", כמו בשאר הענינים לקמן) — דכיון שמדובר אודות ספירת החכמה, שבה לא שייך מיתה ואפילו ביטול, כמ"ש אדמו"ר הזקן בתניא¹⁸, לא שייך בזה לשון "בטל", אלא לשון "נגנז", ענין ההעלם, שענין זה שייך גם בחכמה, כמ"ש אדמו"ר הזקן שם שאפשר שתהי' בבחי' שינה, שהו"ע ההעלם.

ו. וממשיך, "משמת רבי יהושע בטלה עצה ומחשבה", שהו"ע ספירת הבינה, כמ"ש¹⁹ "לי עצה ותושי' אני בינה גו":

החילוק בין חכמה לבינה הוא — שחכמה היא נקודה הנמסרת כמו שהיא, בלי הרחב הביאור. ובמילא, או ש"לוקחים" את הענין כמו שהוא, או שאין "לוקחים" אותו, או ש"לוקחים" אותו אבל אין מבינים במה המדובר; משא"כ בינה ענינה הוא הרחבת הביאור, עד שאפשר לבאר ולהסביר את הענין גם למי שהוא קטן בדעת.

וזהו השייכות דספירת הבינה לרבי יהושע — כפרש"י²⁰ "שהי' זהיר בדרשות ובקי בהלכות ובתשובת האפיקורסים", דהיינו שמצד הרחבת הביאור הי' ביכלתו להשיב גם לאפיקורסים.

ובענין זה נקט לשון "בטלה" — כיון שבכחות שלמטה מחכמה שייך ענין הביטול, כמובן מהמבואר בתניא שם.

ז. וממשיך: "משמת רבי עקיבא בטלו זרועי תורה", ופרש"י²¹ "עומק סברא", שהו"ע הדעת, כמבואר בתניא²² שדעת הו"ע ההעמקה, "להעמיק דעתו כו".

ועפ"ז יובן הלשון "זרועי תורה", כיון שהדעת הוא המקור להמדות, "מפתחא דכליל שית"²³, "והוא כולל חסד וגבורה פי' אהבה וענפי' ויראה וענפי'" (כדאיתא בתניא²⁴), שנקראות בשם "זרועות ר' כנפים"²⁵.

(22) פמ"ב (נט, ריש ע"ב). וראה שם ספ"ג. אגה"ק סוסט"ו.

(23) זח"ב קעז, רע"א. וראה לקו"ת ואתחנן ו, ד. ובכ"מ.

(24) ספ"ג.

(25) ראה תניא פ"מ (נה, א ואילך).

(17) ד"ה נגנז.

(18) פי"ט.

(19) משלי ת, יד.

(20) ד"ה עצה.

(21) ד"ה זרועי.

ומדייק "זרועי תורה", דהיינו, לא המדות כפי שהן עומדות בציור המדות, אלא כפי שהן נכללות עדיין במוחין ("תורה"), מוח הדעת. וגם כאן נקט לשון "בטל", כנ"ל שבספירות שלאחרי החכמה שייך ענין הביטול.

ח. ועפ"ז יובן גם המשך הלשון — "ונסתתמו מעינות החכמה": "מעינות החכמה" — קאי על בחי' הכתר, הנקרא בשם "מעין החכמה", להיותו המקור שממנו נמשכת החכמה. וענין זה שייך לספירת הדעת, כי מכיון שדעת ענינו עומק (כנ"ל), הרי ע"י העמקת הדעת באים לידי מדריגה שלמעלה מטעם ודעת. וכמבואר בקבלה וחסידות²⁶, שמצד זה שדעת הוא בקו האמצעי, ה"ה עולה עד הכתר. וזהו "בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעינות החכמה" — שמצד זה ש"בטלו זרועי תורה" (דעת), "נסתתמו מעינות החכמה" (כתר).

וכיון שהכתר הוא למעלה יותר מחכמה, הרי לא זו בלבד שלא שייך בו ענין הביטול (במכ"ש מחכמה שלא שייך בה ביטול, כנ"ל), אלא שלא שייך בה גם ענין ההעלם ("נגנו") — דמכיון שעבודתו היא למעלה מטעם ודעת, מאי נפק"מ עבורו אם זהו זמן הבית או זמן הגלות? ...

ולכן לא נקט כאן לשון "נגנו", אלא "נסתתמו" — דהיינו שהשינוי הוא (לא בנוגע לספירת הכתר עצמה, אלא) בנוגע לספירת החכמה הנמשכת ממנו, שה"מעין" שממנו נמשכת החכמה נסתם, וספירת החכמה אינה נמשכת ממנו עוד.

וענין זה ("נסתתמו מעינות החכמה") נעשה בעת ביטול ספירת הדעת ("בטלו זרועי תורה") דוקא:

כל זמן שהי' רק ענין הגניזה בחכמה ("נגנו ספר תורה") והביטול בבינה ("בטלה עצה ומחשבה") — עדיין לא נגע הדבר בבחי' הכתר (דהיינו תוקף הרצון שלמעלה מטעם ודעת), כיון שעדיין הי' עומק הדעת, הקשור עם הענינים שלמעלה מהשגה; ורק בשעה ש"בטלו זרועי תורה" (דעת) — אזי "נסתתמו מעינות החכמה" (כתר), שנפסק תוקף הרצון שלמעלה מטעם ודעת, דהיינו שאינו מאיר עוד בכחות הגלויים.

26) ראה תו"א תולדות יט, א ואילך. סה"מ תר"ס ע' נא ואילך. עת"ר ע' קכג ואילך. ועוד.

ט. ולאחר שמסיים לבאר בנוגע לענין המוחין — ממשיך בנוגע להמדות:

לכל לראש — "משמת רבי אלעזר בן עזרי" בטלו עטרות חכמה, שעטרת חכמים עשרם", שענין העשירות הו"ע ההשפעה, ספירת החסד, וכך ממשיך ומונה את שאר המדות, עד שמסיים "משמת רבי הוכפל צרות", שענין זה הוא מצד העולם ספירת המלכות, "הסתר אסתיר פני"²⁷.

וכאמור לעיל (ס"ג), כללות הענין ד"משמת רבי אליעזר" עד "משמת רבי", הוא — כדי להורות את סדר העבודה, שתחלה נפעלו ענינים אלו על-ידיהם, ומשמתו נמסרו ענינים אלו לכל, ועל כאו"א לעסוק בהם, אלא שזהו באופן אחר.

י. ומסיימת הגמרא: "לא תיתני יראת חטא, דאיכא אנא", דהיינו, שאין לחשוב שגם הענין דיראת חטא נחסר בזמן הגלות, אלא ענין זה ישנו בגלוי גם עתה.

והטעם לזה — כיון שיראת חטא היא המדריגה התחתונה ביותר [כמ"ש אדמו"ר האמצעי בהקדמה ל"דרך חיים", שפירוש "יראת חטא" הוא שהיראה אינה מהקב"ה, אלא מהחטא עצמו, שלא יעשה "רצועה לאלקאה"²⁸], וענין זה הוא תמיד בשלימות אצל אדם מישראל, כיון שיהודי אינו רוצה ואינו יכול להיות נפרד מאלקות²⁹, שזהו מצד נקודת היהדות שהיא תמיד "באמנה אתו ית"³⁰.

ועפ"ז יובן שייכות ענין זה למסכת סוטה. ובהקדמה:

בנוגע לענין הסוטה איתא בגמרא³¹: "היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים". ולכאורה אינו מובן: הרי הסוטה נהגה שלא כשורה, ומדוע מגיע לה שכר?

והביאור בזה — ע"פ מארז"ל עה"פ³² "ואשר הרעותי", היינו, שהקב"ה עצמו אשם בכך ששלח את כנסת ישראל בגלות, בין השפחות הפרוצות (דהיינו בין האומות), ומכיון שאעפ"כ לא חטאה — מגיע לה שכר.

ע' תקמו (נעתק ב"היום יום" כא סיון). ועוד.

(30) תניא ספכ"ד.

(31) סוטה כו, א. וש"נ.

(32) מיכה ד, ו. וראה סוכה נב, ב.

(27) וילך לא, יח.

(28) זהר ח"א יא, ב. ח"ג קעה, א (ברע"מ). רלב, ב (ברע"מ).

(29) אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ד ע' שפד (נעתק ב"היום יום" כה תמוז). שם

וזוהו התוכן דסיום המסכת — שאפילו בזמן הגלות, שחסרים כל הענינים, וכנסת ישראל נמצאת בין האומות, ונדבקו אלי' כמה ענינים מבחוץ כו', אעפ"כ הענין דיראת חטא הוא בשלימות, כי בפנימיות היא תמיד באמנה אתו ית'.

והשכר הוא — "היתה יולדת .. נקבות יולדת זכרים":

בזמן הגלות הסדר הוא ש"איש מזריע תחלה יולדת נקבה"³³, וכמבואר בתו"א³⁴ ש"איש מזריע תחלה" הו"ע אתערותא דלעילא. אבל לעתיד לבוא יקויים "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה"³⁵, דהיינו שגם מצד אתערותא דלעילא יהי' הענין ד"יולדת זכר", וכהלשון³⁶ "ונאמר לפניו"³⁷ שיר חדש", לשון זכר (ולא "שירה חדשה", לשון נקבה)³⁷, ושכר זה יהי' בזמן הגאולה, במהרה בימינו.

(36) בהגש"פ — ע"פ גירסת התוס' (פסחים קטז, ב).
(37) ראה מכילתא בשלח טו, א. הובא בתוס' שם.

(33) ברכות ס, א. וש"נ.
(34) מקץ לז, ג ואילך.
(35) תהלים פז, ה.